

WHEN THE STATE TALKS ABOUT LOVE

Normality and temporality in government commissioned reports on marriage and cohabitation

CATRINE ANDERSSON

Keywords

Love, heteronormativity, same-sex marriage, same-sex cohabitation, government commissioned reports

Summary

The article explores the introduction of the concept of love in government commissioned reports in the 1980s as it was used for portraying same-sex relationships as normal and comparable to heterosexual relationships. The article is a discourse analysis focusing on the uses of love and constructions of homosexuality and the normal couple in governmental inquiries. Following international studies on love as a political technology, the article concludes, on the one hand, that the concept of love in the Swedish case creates sameness and makes possible an inclusion of same-sex relationships in the regulations of intimacy. On the other hand, the article concludes that the inclusion of same-sex relationships in the regulations of intimacy is conditioned on constructions of normality and on same-sex couples living up to expectations of coupledness and stability. Temporality is central for this process of normalization as it points to discursive constructions of historical and contemporary Sweden as tolerant and modern.

I en diskursanalys undersöker Catrine Andersson hur kärleksbegreppet å ena sidan använts framgångsrikt i svenska statliga utredningar för att legitimera samkönade intima förhållanden; homosexuell och heterosexuell kärlek är likvärdig. Å andra sidan konstrueras inkluderingen i ett normaliseringsperspektiv och enligt en tidsuppfattning där de samkönade relationerna förväntas leva upp till normen om stabila parförhållanden.

NÄR STATEN TALAR OM KÄRLEK

Normalitet och temporalitet i svenska statliga utredningar om äktenskap och samboende

CATRINE ANDERSSON

När talar staten om kärlek? För den som inte har funderat över frågan verkar den möjligen märklig. Talar staten överhuvudtaget om kärlek? Svenska statliga utredningar har producerat underlag till politiska lagförslag samtidigt som de har utgjort en arena för förhandling mellan olika politiska aktörer (Lundqvist 2007, Edenheim 2010). I denna serie av utredningar har det visserligen producerats många texter av det torra och byråkratiska slaget, men också sådana som inte väjer för att uttala sig om det känslomässiga, kroppsliga och intima i människors liv:

Vi bejakar – inte förnekar – kärleken mellan människor. Kärlek är en viktig drivkraft för såväl personlig som samhällelig utveckling. (SOU 1993:98A: 11)

Kärleksbegreppet är inte kontinuerligt närvarande när den svenska staten formulerar sin vision och sina förslag för hur svenska parrelationer ska fungera och regleras juridiskt. Under stora delar av 1900-talet är kärlek frånvarande även när utredare diskuterar känslor och vardagsliv i svenska familjer (Andersson 2011). Kärleksbegreppet blir dock centralt för utredarnas diskussioner på 1980-

talet i samband med en utredning som genomfördes och betänkande som lades fram angående homosexuellas situation i det svenska samhället (SOU 1984:63). Betänkandet utredde diskriminering i arbetslivet och psykisk hälsa och en av de många slutsatserna blev att bristen på reglering av intima samkönade relationer innebar en risk för diskriminering, då samkönade par uttryckligen inte inkluderades vare sig i lagen om samboende eller i äktenskapslagen. En lag om homosexuellt samboende infördes 1987 och följdes därefter av en partnerskapslag 1995, en könsneutral sambolag 2003 och en könsneutral äktenskapslag 2009. Sammanfattad på detta sätt i en mening riskerar utvecklingen att framstå som enkel och självklar, men den var i själva verket ett resultat av hårt icke-parlamentariskt och parlamentariskt arbete av organisationer och personer som kämpade för homosexuellas rättigheter (Rydström 2008). Viktiga studier har gjorts om denna kamp, och jag vill i denna text vända blicken mot kampens motpart – den stat som ger rättigheter och etablerar skyldigheter och som är den röst som med kraft och legitimitet förklarar vissa relationer godkända och andra inte. Det jag specifikt kommer att analysera är användningen av kärleksbegreppet, vars införande får en rad diskursiva effekter som är relevanta att diskutera i relation till en queer och feministisk diskussion om reglering av intima relationer.

När staten talar om kärlek är det ett tal som får långtgående konsekvenser för de som anses leva i kärleksfulla relationer, och även för de som inte kan anses göra detta, då erkännandet hänger samman med intima medborgerliga rättigheter (Plummer 1995; Bell och Binnie 2000; Andersson 2011, 2015). Den stat som avses i analysen är den serie dokument som heter *Statens offentliga utredningar* (SOU), vilket är platsen där utredning och förarbete till regeringens lagförslag (propositioner) sker. De delar av denna omfattande textproduktion som står i fokus för denna analys är de som sysselsätter sig med reglering av intima relationer, det vill säga statlig styrning av äktenskap, skilsmässa och samboende.

Syftet med denna analys är att undersöka hur vi kan förstå kärleksbegreppet och produktionen av normalitet med hjälp av en analys som fokuserar temporalitet och konstruktioner av tid. I centrum för studien står introduktionen av kärleksbegreppet i statliga utredningar om äktenskap och samboende på 1980-talet, men även exempel på tidigare begreppsliggöranden av äktenskapets känslaspekter kommer att användas för att peka ut det specifika i användningen av kärleksbegreppet. Genom att se hur framtiden och det förgångna ges betydelse i diskussioner om kärlek och den goda relationen, kan analysen problematisera berättelsen om en utveckling mot mer och mer jämlika och kärleksfulla relationer. Genom att se vad som döljs och vad som framhålls i de statliga utredningarna kan konstruktioner av den normala parrelationen synliggöras. Slutligen kan

vi också, med hjälp av begrepp som problematiserar tid och temporalitet, upplösa berättelsen om en entydig politisk utveckling mot allt mindre heteronormativitet.

Forskningskontext och en teoretisk ingång

För en analys av kärleksbegreppet i statliga dokument som reglerar äktenskap och samboende blir framförallt tre forskningskontexter aktuella. Den första är ett mindre forskningsfält som rör hur kärleksbegreppet används för reglering och styrning inom familjepolitik. Den andra relevanta kontexten beskrivs genom några nedslag i en större forskningsdiskussion om statlig styrning av samkönade relationer. Den tredje relevanta forskningsinriktningen är studier av intimitet utanför kärnfamiljens gränser. Från detta fält hämtar jag begreppet ”heterorelationalitet” som lyfter fram viktiga aspekter av normalitet och pekar ut idén om en tänkt tidsföljd i mänskliga relationer och hur dessa utvecklas. Sammantaget bildar dessa diskussioner den teoretiska ingången i min analys och jag beskriver sist i detta avsnitt hur jag kommer att använda mig av tid och temporalitet för att tolka och resonera om materialet.

Den första aktualiserade forskningskontexten avser studier om kärlek som en form av statlig reglering. Studier som specifikt diskuterar kärleksbegreppet i relation till styrning har främst fokuserat på USA och Kanada. Katherine Osterlund (2009) pekar på ett skifte i kanadensisk äktenskapslagstiftning där äktenskap numera definieras av kärlek och där den samkönade kärleken har jämförts med den heterosexuella.

Kärlek betraktas av Osterlund (2009) som en metod för styrning och hon kallar skiftet för en normaliserande kärleksdiskurs då den innebär att kärlek blir kriteriet för att avgöra inkludering. Lois Harder (2007) studerar kanadensisk och amerikansk reglering av intima relationer och visar hur kärlekens roll är paradoxal i relation till frihet när det gäller den neoliberala staten. När staten har möjlighet att bedöma relationens juridiska status utifrån kriterier byggda på antaganden om känslomässig och ekonomisk gemenskap finns det möjlighet att placera försörjningsansvaret hos partnern istället för hos staten (Harder 2007). Eileen Muller Myrdahl (2010) utgår från västerländska idealiserade konstruktioner av kärlek, där kärleken blir en fantasi som döljer rasifierande logiker i norsk lag för familjeåterförening. Genom att endast acceptera den tvåsamma, romantiska kärleken skapas ett ideal också för hur det goda äktenskapet ser ut, vilket får konsekvenser för bedömningar av uppehållstillstånd (Muller Myrdahl 2010). I en nordisk kontext finns även Mons Bissenbakker Fredriksens och Lene Myongs (2012) studie om hur kärleksbegreppet används i danska protester mot invandringspolitiken, något som å ena sidan skapat enighet mellan många olika sociala rörelser med delvis olika mål, men som å andra sidan får till följd att endast vissa subjekt och relationer blir igenkännbara som kärleksrelationer – en process som i högsta grad är rasifierad. En svensk studie av Hanna Bertilsdotter Rosqvist och Catrine Andersson (2016) på ett helt annat material – gaypressen under åren 1969–1986 – visar att kärlek konstrueras på skiftande

sätt i relation till sexualitet i material av och för homosexuella och bisexuella män. Medan idéer om ”sex för sexets egen skull” och att ”kärlek kan vara fri” var mer vanliga i början av perioden kom konstruktioner av den goda sexualiteten som villkorad av kärlek och tvåsamhet att bli mer vanliga mot periodens slut.

Den forskning som redovisats ovan pekar på hur kärlek på olika sätt blir ett centralt redskap som används för styrning och konstruktioner av grupper av medborgare och därmed ett begrepp som *gör* någonting i diskursen. Jag har här valt att inte ta in forskning som diskuterar kärlek som en känsla eller som ett feministiskt begrepp – det jag är specifikt intresserad av här är vilken betydelse och funktion i diskursen som själva begreppet kärlek får. Denna forskning visar på vikten av att problematisera kärleksbegreppets användning, både i termer av vad det producerar diskursivt och vad användningen av kärleksbegreppet får för konsekvenser när det används som argument för politisk förändring, vare sig det är från statens sida eller från sociala rörelser.

Den andra relevanta forskningskontexten ger exempel på studier om statlig styrning av samkönade relationer. Jens Rydström (2008) har i sin omfattande forskning om den svenska partnerskapslagen visat hur den uppfattades som en *särskild* lag och att det därmed konstruerades en *särskild* grupp av medborgare som lagen var tänkt att kunna appliceras på. Enligt Rydström bedömdes dock dessa särskilda relationer utifrån existerande normer för kärleksrelationer – de heteronormativa idéerna om

vad en god relation är förändrades inte utan applicerades istället på en ny grupp.

I ett internationellt perspektiv vill jag nämna Miriam Smith (2010) som sätter samkönade äktenskap i en bredare välfärds- och familjepolitisk kontext. Smith visar på hur debatten och den politiska kampen om samkönat äktenskap i USA sätter fingret på såväl könsmaktordning som normativa familjekonstruktioner. Hon argumenterar för att det är en arena där feministiska rörelser och HTBQ-rörelser behöver göra gemensam sak för att se till att nyvunna rättigheter inte förloras (Smith 2010). Diane Richardson (2004) ger ett centralt bidrag till förståelsen av hur konstruktioner av normalitet får betydelse när samkönade par inkluderas i medborgerliga rättigheter. Det är enligt Richardson till stor del genom att hävda *likhet* mellan heterosexuella parrelationer och samkönade parrelationer samt *normalitet* som politisk förändring på området sker. Å ena sidan pekar Richardson på möjligheten att den alltmer utbredda konstruktionen av det nya *normala* samkönade paret skulle kunna få till följd att medborgarskapets heterosexuella grund försvagas. Å andra sidan varnar hon för att detta i så fall behöver studeras noggrant för att bedöma riskerna för att de samkönade paren inkluderas i en även fortsättningsvis dominerande form av medborgerliga rättigheter (Richardson 2004). Normalisering av samkönade parrelationer sker idag på bred front i europeiska länder, vilket innebär ökat juridiskt erkännande av dessa relationer som ett led i utvecklandet av ”homotolerans” – ett transnationellt projekt som konstruerar ett civiliserat och progressivt

Europa i kontrast till ”de andra” som inte kommit lika långt i civilisationsprojektet (Roseneil med flera 2013).

Den tredje forskningskontexten är studier av intima relationer utanför den heterosexuella kärnfamiljen. I sin kritik av forskning om relationer bortom kärnfamiljen pekar Sasha Roseneil och Shelley Budgeon (2004) på hur utvidgningen av familjebegreppet till att inkludera även samkönade familjer eller så kallade regnbågsfamiljer inte upplöser den heteronormativa grunden för studiet av familjen. Familjesociologin blir därmed fortsatt upptagen med att studera monogama, tvåsamma, samboende parrelationer som har resulterat i barn (Roseneil och Budgeon 2004). Förutom heterosexualitet som norm vill Roseneil och Budgeon även dekonstruera *heterorelationalitet* som norm. Heterorelationalitet ringar in den del av heteronormativiteten som avser förväntningar på samboende, tvåsamhet och utvecklingen av en normal relation, och detta antas gälla såväl heterosexuella som samkönade relationer (Budgeon och Roseneil 2004). Dessa förväntningar kan till exempel innefatta i vilken tidsmässig ordning händelser bör inträffa – en viss period av *dejtande* bör föregå samboende, samboende bör föregå bröllop och samboende eller äktenskap bör föregå att skaffa barn.

Heterorelationaliteten har en klar koppling till temporalitet och konstruktioner av det normala livsloppet och vardagslivet. Det kan ses i relation till exempelvis Jack Halberstams (2005) beskrivning av reproduktiv tid som ordnar livet i enlighet med vad som passar barnfamiljen och som knyter familjen till nationen. I denna

analys vill jag teoretiskt även anknyta till temporalitet på en strukturell nivå – i konstruktioner av historisk tid och normalitet. Med formuleringen konstruktioner av historisk tid vill jag peka på hur det förflutna skapas diskursivt med vissa diskursiva effekter. Att beskriva något som traditionellt, traditionstyngt, omodernt eller att lokalisera något i det förflutna alternativt i en kontinuitet är inte något neutralt, utan har politiska implikationer. Wendy Brown (2001) beskriver det som typiskt för politiskt tal att det sker ett konstruerande av relationen mellan nutiden och det förflutna som antingen idealisering eller demonisering. Lee Edelman (1998) skriver om politik att den alltid är symbolisk till sin karaktär – grundad i ett föreställt förflutet som skapas och omskapas för att möjliggöra det vi vill åstadkomma i nuet. Enligt socialhistorikern Reinhart Koselleck (2004) har begrepp med social och politisk påverkan temporaliserats, det vill säga, de har laddats med teleologisk innebörd och utopiska förhoppningar om den moderna statens framtid. Temporalisering av begrepp kan utifrån dessa teoretiker alltså innefatta såväl idealisering/utopi som demonisering/dystopi, och både det förflutna och framtiden är relevanta aspekter av de diskursiva konstruktioner som används för politiska syften, så också när svenska utredare diskuterar kärlek. Som Sara Edenheim (2010: 38) påpekar görs i svenska statliga utredningar bland annat påståenden om att tiden är ”ur led” genom att konstruera antingen en utopisk/dystopisk framtid eller ett farligt bakåtsträvande. På detta sätt skapas en bild av den sanna utvecklingen, den som är i

takt med tiden. Och oundvikligen finns då en risk att ett samhälle eller ett juridiskt system avviker från denna korrekta teleologiska väg – en risk som måste avväjas.

Metod och material

Urvalet av material till denna studie utgår från kriteriet att en utredning, för att inkluderas, ska ha som sitt huvudsyfte att utreda äktenskap, partnerskap, skilsmässa eller samboende. Fokus ligger på dessa fyra teman, då de kan ses som olika former av reglering av intima relationer, specifikt parrelationen. Tidsmässigt står 1980-talet i fokus för analysen, då detta var årtiondet när kärleksbegreppet togs i bruk för att diskutera samkönade relationer. Jag använder mig även av enstaka tidigare utredningar för att utforska hur tidigare begreppsliggöranden av känslor inom äktenskapet konstruerades diskursivt, samt några senare exempel på användning av kärleksbegreppet.

Statens offentliga utredningar är en utredningsserie, vilken ofta syftar till att producera ett underlag till politiska beslut, ibland till att frambringa mer renodlade kunskapsöversikter och ibland även som en arena för att förhandla och kompromissa mellan olika politiska aktörer (Lundqvist 2007). Historiskt har genren byggt på brett sammansatta kommittéer med representanter från olika samhällsliga sektorer, men i och med 1970-talets mer ekonomiskt pressade politiska klimat har storleken på kommittéerna minskats och i många fall görs utredningarna av en ensam utredare som använder sig av hearings och skriftliga underlag för sina analyser (Johansson

1992). Det innebär att de utredningar som används i denna analys är uppbyggda på olika sätt, men är oavsett detta publicerade i samma serie och bygger ofta sina resonemang på tidigare utredningar, varför det ändå är relevant att analysera dem tillsammans och i relation till varandra. Vidare lämnar själva den statliga utredningen inga direkta besked om de politiska lagförslag eller beslut som senare tas, men jag väljer att i denna analys fokusera på de statliga utredningarna som *statligt sanktionerade texter*. Eftersom syftet är att utforska texternas diskursiva uppbyggnad är de intressanta på grund av sin legitimitet och utredningsväsendets centrala politiska position – oavsett vilka formuleringar som resulterat i konkreta politiska åtgärder.

Metodmässigt är denna analys en diskursanalys där jag framförallt är intresserad av diskursiva konstruktioner i de undersökta texterna samt förändringar i dessa konstruktioner över tid. Språket ses för detta syfte som ett verktyg för att skapa styrbarhet (Rose, O'Malley och Valverde 2006). Konstruktioner av grupper görs utifrån detta perspektiv med syftet att skapa överensstämmelse mellan politiska och juridiska kategorier baserat på uppfattningar om vad som är gott, hälsosamt och normalt (Rose och Miller 1992).

Inte ett ord om kärlek, men däremot om känslgrund

Under 1900-talet publicerades en lång rad svenska statliga utredningar om äktenskap och samboende, men inte i någon av dessa användes ordet kärlek för att definiera eller diskutera äktenskap eller samboende

(Andersson 2011). När det gäller 1900-talets första årtionden verkar samma sak gälla för de andra nordiska länderna, vilket beskrivs i en omfattande studie av den nordiska äktenskapsmodellen 1850-1930 – *Inte ett ord om kärlek* (Melby med flera 2006). Som författarna påpekar syftade reformerna inför den nya äktenskapsbalken som gjordes i början av 1900-talet i första hand till att förändra de ekonomiska aspekterna av äktenskapet. Det fanns därmed inte något omedelbart behov av att benämna kärlek. Däremot fanns en implicit närvaro av kärlek, sexualitet och trohet i reglering av inträde i och utträde ur äktenskapet som institution (Melby med flera 2006). De enda statliga utredningar om familj och relationer från första halvan av 1900-talet som explicit nämnde kärlek är de som behandlade sexualundervisning. Inte heller här stod kärleken i fokus (se till exempel SOU 1946:55).

Känslor var dock inte frånvarande vare sig från de statliga eller övriga offentliga diskussioner. Den offentliga debatten från det tidiga 1900-talet var till stor del upptagen av relationer, modernitet och moral, vilket aktualiserade kärlek på många olika sätt (Lindén 2002; Wetterberg 2010). I likhet med detta fanns i de statliga utredningarna från 1900-talets första årtionden en omfattande diskussion om känslornas plats i äktenskapet och samtidens relationer. Begreppen som användes var *könsförbindelse*, *harmoni* och *känslgrund* (Andersson 2011). De användes för olika syften i texterna. Könsförbindelse var en generell beskrivning av en sexuell relation, vilken kunde vara tillfällig, men även mer varaktig och med en djupare känslomässig dimension. Harmoni användes genomgående som en beskrivning av det goda hemmet och den goda relationen.

Det begrepp jag vill fördjupa mig i här är känslgrund, vilket var nära kopplat till harmoni, men som också förde in ytterligare dimensioner när vi ser närmare på användningen av begreppet. Känslgrund syftade på en intresse- och åsiktsharmoni som i sin tur uppfattades som grundläggande för att uppnå ett harmoniskt och välfungerande familjeliv (SOU 1936:59). Begreppet användes i flera sammanhang, men var framförallt avgörande för diskussionen när tidigt och sent ingångna äktenskap diskuterades i de statliga utredningarna. Det som kallades äldre äktenskap ansågs visserligen ha fördelen att personerna var mer mogna och hade mer livserfarenhet, men de unga äktenskapen

måste [...] antagas vara uppbyggda på verklig *känslgrund*. De bliva ingångna i en levnadsålder, då i allmänhet sinnets öppenhet och friheten från alltför bundna personliga vanor lättare tillåta en utveckling till intresse- och åsiktsharmoni än i senare ålder. (SOU 1936:59: 71, min kursivering)

Här konstruerades viss ålder och sinnesstämning som mer moraliskt lämplig för ingående av äktenskap och skapandet av en familj. Det som avsågs med de

personliga vanorna som riskerade att dominera äldre äktenskap var framförallt äldre mäns vana att besöka prostituerade. Dessa äktenskap beskrevs som representativa för en äldre tid och föråldrade former av relationer. De ansågs vara alltför kontraktstlika, i motsättning till de moderna relationer man hoppades uppmuntra.

I kontrast till detta framställdes alltså unga äktenskap som en bättre garant för många barn uppfostrade i harmoniska hem. Det goda livet framställs här genom skapandet av en relationsteleologi – genom att göra saker på rätt sätt och i rätt ordning nås målet av ett harmoniskt familjeliv. Det lämpliga livsloppet, med ett äktenskap ingått i unga år följt av fostran av barn och skapande av ett harmoniskt hem erbjuder en tydlig bild av hur heterorelationalitetens normer formar bilden av hur det normala livet ser ut.

Begreppet känslgrund skiljer sig på avgörande sätt från kärlek, då det inte i första hand avser ett känslotillstånd, utan snarare användes för att skilja ut stabila och goda potentiellt fertila relationer. Det finns vidare ingen koppling till den individualiserade och passionerade känsla som började kunna urskiljas i samtida feministisk kärleksfilosofi, till exempel hos Ellen Key och Frida Stéenhoff (Lindén 2002; Wetterberg 2002), och som teoretiker som Anthony Giddens (1992) senare benämner som den moderna tidens omvandlade intimitet. Känslgrund användes dock i likhet med kärleksbegreppet för att skapa en berättelse om historisk utveckling – i det här fallet för att kontrastera och distansera moderna och unga äktenskap från föråldrade, traditionella och ekonomiskt motiverade sådana.

Kärleken introduceras - och finns redan där

År 1984 färdigställs en flerårig utredning om homosexuellas situation i samhället där ett av syftena var att visa upp och avfärda fördomar och stereotyper om homosexualitet som man uppfattade stod i vägen för jämlikhet:

Homosexualiteten är inte en integrerad del av samhället; den saknas som en social och kulturell institution. [...] Detta tabu förstärks av att homosexualitet uppfattas som ren sexualitet, och att kärlek uppfattas som något som bara kan uppstå mellan man och kvinna. (SOU 1984:63: 21)

Här användes kärleksbegreppet för första gången i en statlig utredning som syftade till att förbereda lagstiftning angående reglering av intima relationer. Utredarna använde begreppet för att understryka homosexualitetens marginaliserade position och teckna bilden av en falsk motsättning mellan homosexualitet och kärlek. Genom att på detta sätt avfärda fördomar som baserade på missuppfattningar och hävda en mer nutida bättre kunskap på området pekar Edenheim (2010) på att fördomarna blir till något främmande i samtiden, något som hör hemma i en

annan tid och som utgör ett hot mot denna tid. På detta sätt blir utredningen och dess kunskap exempel på kunskap som är i takt med tiden och inte bakåtsträvande, något som stärker dess position.

Det fanns alltså i denna utredning från 1984 ett introducerande av kärleksbegreppet som innebar en vidgning av vilka relationer som kunde ses som kärleksrelationer. Utredarnas mål var att omformulera homosexualitetens innebörd för att inkludera den i cirkeln av kärleksrelationer som konstruerades som samhälleligt eftersträvsvärda. Syftet med utredningen var att formulera förslag för att motverka diskriminering och utredarna slog fast en rad områden på vilka diskriminering kunde identifieras (SOU 1984:63). Staten talade alltså i denna utredning om att homosexuellas position i samhället behövde ses över och förtryck stoppas, men det fanns samtidigt en helt annan berättelse om homosexualitetens position i det svenska samhället där förtryck snarare osynliggjordes.

År 1973 lade VPK (Vänsterpartiet kommunisterna) fram en motion där partiet föreslog ersättandet av äktenskapet med en typ av registrerad samlevnad som skulle vara antalsneutral och inte begränsad till heterosexuella. Förslaget röstades ner med bred marginal, men i relation till diskussionen som uppstod gjordes ett uttalande om att homosexuell samlevnad trots allt var acceptabelt (Rydström 2010). Svaret på motionen användes bland annat i utredningen från 1984 där man hänvisar till ”ett uttalande av riksdagen från år 1973 om att homosexuell samlevnad från samhällets synpunkt är fullt acceptabel” (SOU

1984:63: 44). Uttalandet från 1973 är vagt, även tvetydigt. Ett uttalande i riksdagen att något är acceptabelt ”från samhällets synpunkt” kan helt enkelt anspela på att homosexualitet inte längre är kriminaliserad. ”Samhället” betyder då, som så ofta, den offentliga makten, staten, lagstiftaren. Men tvetydigheten finns där. Å ena sidan kan uttalandet rimligtvis tolkas som en moralisk intention formulerad från politikernas sida – att förslaget om den registrerade samlevnaden inte godkändes skulle inte tolkas som ett avfärdande av själva den homosexuella samlevnaden. Å andra sidan finns inget problematiserande av det faktum att acceptansen av homosexuella i detta historiska läge var långt borta och därmed riskerade uttalandet att osynliggöra existerande maktstrukturer trots avkriminaliseringen. I användningen av detta uttalande kan också båda hållningarna identifieras.

Eftersom riksdagen på detta sätt deklarerat sin intention kunde kommande årtiondens aktivister och politiker hänvisa till uttalandet och på basis av detta argumentera för sina förslag. Det blev en typ av *locus classicus* som upprepades närmast rituellt i utredningar som tar upp homosexuellas rättigheter, eller på andra sätt diskuterar reglering av intima relationer. Det användes således för att argumentera för homosexuellas tillgång till medborgerliga intima rättigheter, men det användes även för att teckna en bild av ett redan tolerant Sverige. Genom uttalandet kunde Sverige beskrivas som ett samhälle som redan i hög utsträckning accepterat homosexuella, något som användes som en indikation på modernitet och öppenhet. När acceptansen

av homosexualitet på detta sätt konstrueras som redan uppnådd, sker vad Wendy Brown (2001) har pekat ut som typiskt för politiskt tal – ett konstruerande av relationen mellan nutiden och det förflutna som antingen idealisering eller demonisering. I den mån uttalandet omformulerade en moralisk ambition till en redan existerande verklighet innebar det att ett homofobiskt och diskriminerande förflutet effektivt raderades.

Även i senare utredningar sker konstruktioner av det förflutna som återskapar entydighet och döljer ett ambivalent förflutet. Jag nämnde i det tidigare avsnittet att kärlek inte används i relation till äktenskap eller samboende under det tidiga 1900-talet. Istället användes begrepp som betonade harmoni i hemmet och ett välfungerande familjeliv och uppväxt för barnen. När kärlek väl introducerades gjordes det i relation till homosexuella relationer och för att konstruera dessa som en del av det accepterade och till och med positiva i samhället. År 2007 gjordes en utredning om möjligheten att införa en könsneutral äktenskapslagstiftning. Kärlek hade här ingen framträdande roll, men nämndes ändå som en självklarhet – dock inte i relation till homosexuell samlevnad, utan till det heterosexuella äktenskapet:

Traditionellt har [äktenskapet] ansetts innebära ett livslångt parförhållande byggt på kärlek och omtanke och på ömsesidiga skyldigheter makarna emellan. (SOU 2007:17: 16)

Kärlek kopplades här alltså till det traditionella äktenskapet, vilket är intressant i ljuset av att vi i denna analys kan konstatera att begreppet var något nytt i diskursen om reglering av intima relationer. Såväl kärlek och omtanke som ömsesidiga skyldigheter anges här utgöra grunden för det traditionella äktenskapet. Vad som menas med traditionellt specificeras inte, utan ”traditionellt” får här den diskursiva effekten av att knyta samman ett föreställt förflutet med nutiden. Utredaren lyckas på detta sätt knyta en traditionell syn på äktenskapet till förslaget om en könsneutral äktenskapslag och få den föreslagna förändringen av äktenskapslagen att framstå som helt i linje med den traditionella synen som anges ha byggt på kärlek. Det skapades på detta sätt en överensstämmelse med den tidigare formulerade konstruktionen av samkönade relationer som byggda på kärlek.

Edelman skriver om politik att den alltid är symbolisk – grundad i ett föreställt förflutet som skapas och omskapas för att möjliggöra det vi vill åstadkomma i nuet (Edelman 1998). Det förflutna som skapades i de statliga utredningarna är ett förflutet av äktenskap grundade på kärlek. I konstruktionen av detta förflutna finns ingen antydning om tidigare utredningars frånvaro av kärleksbegreppet och inte heller någon närvaro av de varningar jag diskuterade i förra avsnittet – där

traditionella äktenskaps byggda på ekonomiska överenskommelser fick representera ett hot mot det nya och moderna Sverige. När kärlek konstrueras som stabil, traditionell och central för äktenskapet sker vad Osterlund (2009) kallar en normalisering och villkorad inkludering på basis av kärleksbegreppet. Genom att skildra den med självklarhet – som redan där – skapas historisk kontinuitet och neutralitet. Ett annat sätt att introducera kärleksbegreppet hade varit att placera en omskapande potential i kärleken och benämna det nya, det omvälvande – att själva känslan av kärlek skapar en ny grund för vad vi betraktar som ett gott äktenskap och att det därmed blev omöjligt att utesluta vissa par och samtidigt möjligt att inkludera fler än heterosexuella. En sådan ”nyhet” hade dock riskerat att avslöja det potentiellt revolutionära och omskapande i den förändring av äktenskapet som sker, och argumentationen som byggs upp i utredningarna uppehåller sig istället vid logik, rationalitet och en idé om en naturlig utveckling av regleringen av intima relationer.

Konstruktioner av och med kärlek

Jag vill återvända till citatet som inledde det förra avsnittet, från utredningen om homosexuellas situation i samhället och diskutera vad kärleksbegreppet *gör* diskursivt när det används:

Homosexualiteten är inte en integrerad del av samhället; den saknas som en social och kulturell institution. [...] Detta tabu förstärks av att homosexualitet uppfattas som ren sexualitet, och att kärlek uppfattas som något som bara kan uppstå mellan man och kvinna. (SOU 1984:63: 21)

Genom formuleringar som dessa skissade utredarna en dikotomi mellan ren sexualitet och kärlek. Denna dikotomi associerade kärlek med begrepp som integration, psyke, personlighet, lojalitet, ömhet, vänskap, omsorg och läggning, medan sexualitet kopplades diskursivt till tabu, förbud, kropp, sjuklig, avvikande och erotisk dragning (SOU 1984:63). I strävan att avfärda diskriminerande stereotypisering av homosexualitet gjordes dock inget försök att upplösa sammankopplingen mellan sexualitet och avvikelse till exempel. Istället inriktades diskussionen på att flytta homosexualitetens plats i den diskursiva dikotomin. Homosexualitet skulle framöver kopplas till kärlek. För att den nya diskursiva konstruktionen skulle bli trovärdig måste dock nya gränser dras. Den homosexualitet som var nära associerad med kärlek var således inte homosexualitet och samkönade/icke-heterosexuella relationer i en vid mening. Istället konstruerade utredarna med hjälp av kärleksbegreppet ett nytt sätt att benämna en specifik form av homosexualitet – nämligen den *autentiska* homosexualiteten.

Den autentiska homosexualiteten byggde på kärlek, medan det fanns homosexuella beteenden som inte var grundade i en verklig homosexualitet och därmed inte borde inkluderas i den statliga regleringen av intima relationer som skisserades:

När vi i detta betänkande talar om homosexuella och homosexualitet avser vi endast män och kvinnor som har homosexuell läggning. Vi vill för tydlighetens skull stryka under att vi med homosexualitet aldrig avser enbart fysisk, sexuell kontakt mellan två personer av samma kön (homosexuella beteenden). Sådana beteenden är visserligen i de flesta fall ett resultat av homosexuell läggning men det finns personer med helt eller övervägande heterosexuell läggning som haft homosexuella upplevelser. (SOU 1984:63: 35)

Här konstruerades homosexuell läggning i motsats till homosexuella beteenden, något som innebar en gränsdragning mellan inre och yttre, varaktighet och tillfällighet, äkthet och icke-äkthet. Utredarna ringade in en autentisk homosexualitet och beskrev samtidigt icke-autentisk homosexualitet som en fråga om ”beteenden” och ”upplevelser”. Det uttrycktes klart och tydligt att det inte var dessa som avsågs med de anti-diskriminerande insatser och intima rättigheter som diskuterades.

Homoutredningen hade alltså som mål att göra sig av med fördomarna om homosexualitet, men som vi kan se i och med de nya gränsdragningarna som gjordes i omkonstruktionen av kärleken fungerar inte makten som en främmande kraft som kan avvisas från konstruktionen av homosexualitet och istället ersättas av en fri och jämlik version. Som Edenheim (2005) påpekar i sin analys av ett delvis överlappande material krävs att homosexuella görs till offer och undantag för att kunna tilldelas rättigheter. Gränsdragningarna går på nya ställen, och får nya konsekvenser för vem som görs till medborgare och inkluderas i regleringar av intimitet. Kärleksbegreppet öppnades alltså upp för att inkludera fler, men denna diskursiva öppning krävde en inringning av *vilka* homosexuella som var en del av en verklig kärleksupplevelse.

Genom att formulera vem som uteslöts stabiliserades bilden av de som inkluderades i det normala och de relationer som skulle erkännas juridiskt. Sådär beskrev utredarna det som befann sig innanför gränserna för den goda homosexualiteten:

Homosexuell läggning är således inte bara en erotisk dragning till en person av samma kön utan även en personlighetens inriktning mot en person av samma kön. Heterosexuell läggning kan ges motsvarande betydelse och innebär att människans personlighet är inriktad på det motsatta könet. I dessa fall står känslor som vänskap, omsorg, lojalitet, ömhet och kärlek i förgrunden. (SOU 1984:63: 35)

Här konstruerades en tydlig bild av likhet mellan heterosexuella och homosexuella parrelationer. Den autentiska homosexuella läggningen innebar på samma sätt som den heterosexuella läggningen en personlighetens inriktning på sin partner. Denna personlighetens inriktning innefattar ett helt känslspektrum av vänskap, omsorg, lojalitet, ömhet och kärlek. Det är dessa och liknande diskussioner om likhet mellan homosexuella och heterosexuella relationer som resulterade i en övertygande argumentation för införandet av intima rättigheter för homosexuella. Införandet skedde successivt och både när det gäller samboende och äktenskap skapades först en separat reglering för samkönade par som först flera år därefter ersattes av en könsneutral version av sambolagen och äktenskapslagen. När lagen om registrerat partnerskap, som infördes år 1995, utreddes, var dock likheten mellan heterosexuella och homosexuella kärleksrelationer möjlig att fastslå ännu tydligare:

Vi erkänner den homosexuella kärleken som likvärdig med den heterosexuella. Vi bejakar – inte förnekar – kärleken mellan människor. Kärlek är en viktig drivkraft för såväl personlig som samhällelig utveckling. (SOU 1993:98A: 11)

Utgångspunkten för lagstiftarnas motiveringar av dessa reformer var likheten mellan heterosexualitet och homosexualitet vad gäller kärlek. Det sker en normalisering av homosexuella parrelationer i och med detta som även kan kopplas till konstruktioner av tid och samtidighet.

I sin diskussion av det samkönade äktenskapet och i ett försök att begreppsliggöra olika sätt att förstå tid i relation till queer myntar Tom Boellstorff (2007) begreppet ”straight time”. Den ”straighta” tiden utgår från en linjär tidsuppfattning och enligt detta sätt att förstå tid kan fenomen inte samexistera utan att ses i relation till varandra, och utan att det ena i slutändan inkorporerar det andra. Istället för en sådan linjär, straight, konstruktion av tid vill Boellstorff öppna för att förstå tid som ”queer”. Begreppet bygger delvis på andra beskrivningar av queer tid (se till exempel Halberstam 2005), men vill, istället för att störa, försena eller avbryta den linjära uppfattningen av tid, upplösa den helt. Queer tid är en sammanträffandenas tid och erbjuder ett sätt att förstå händelser utan att sortera in dem längs en tidslinje eller beräkna hur mycket tid som behöver förflyta innan den totala frigörelsen är realiserad. Den queera tiden observerar händelser som inträffar samtidigt, utan att ge dem ett tvingande framtidsscenario. Boellstorff prövar här möjligheten att det samkönade äktenskapet öppnar för just en sådan queer tid.

Utredningen jag citerade ovan från 1984 beskriver det som att känslor i homosexuella och heterosexuella relationer motsvarar varandra. I utredningen från 1993 formulerar man relationen mellan heterosexuell och homosexuell kärlek

i termer av likvärdighet. Båda texterna innehåller återkommande resonemang om relationen mellan heterosexuell och homosexuell kärlek som på olika sätt förhåller sig till likhet, likvärdighet och motsvarighet. Dessa nya reformer genomförs således genom att argumentera för likhet med de redan existerande formerna för reglering av intima relationer. Med hjälp av Boellstorffs (2007) terminologi kan vi formulera det som att i och med logiken av straight time kommer de samkönade parrelationerna att inkorporeras i de heterosexuella. Genom ett upprepat tal om likvärdighet och likhet kommer de att konstrueras som lika *normala* – vilket blir villkoret för att heterosexualitet som kriterium ska kunna försvinna. Det är också det som skedde när det gäller samboende och äktenskap. När samkönade parrelationer i ökande utsträckning konstruerades som lika normala och acceptabla som heterosexuella kom de att inkluderas i samma institutionaliserade former som de heterosexuella parrelationerna. Denna inkorporering byggde dessutom på idéer om autentisk inneboende homosexualitet – vilket oundvikligen gjorde att de nya intima rättigheterna behöll en del av sin heteronormativa bas även då nya parrelationer inkluderades (Andersson 2011, 2015).

Slutsatser

Statens tal om kärlek var inte kontinuerligt under 1900-talet. Först under 1980-talet blev talet om kärlek centralt för utredningar om reglering av intima relationer, men däremot kan vi även tidigare se att andra känslor omnämns. Från dessa diskussioner har jag valt ut begreppet känslor

grund för att illustrera skillnaden mellan talet om kärlek och det om andra känslor. Med begreppet känslgrund avsågs nämligen en harmonisk grund för familjelivet, vilket blev ett sätt att diskursivt skilja ut de stabila och god potentiellt fertila relationerna. De åtskillnader som gjordes med hjälp av begreppet var kopplade till tid på två sätt. För det första genom att det skapade en relationsteologi där det normala och moraliskt lämpliga livsloppet innebar ett tidigt ingånget äktenskap. För det andra genom att känslgrund användes för att skapa en berättelse om historisk utveckling där nya moderna äktenskap distanserades diskursivt från traditionella, ekonomiskt motiverade sådana.

När kärlek introducerades på 1980-talet, i samband med att homosexuell situation utreddes och diskriminering kartlades, användes begreppet för att normalisera homosexualiteten. Utredarna tecknade bilden av en falsk sammankoppling mellan homosexualitet och ren sexualitet, och argumenterade istället för att homosexualitet borde kopplas samman med kärlek. En grundläggande likhet mellan heterosexuella och homosexuella parrelationer skrevs fram som motivering till att homosexuella par skulle ges möjlighet till reglering av intima relationer. Drygt tjugo år senare, när möjligheten att införa en könsneutral äktenskapslag utreddes år 2007 återknöt utredaren i förbifarten till kärleken och framhöll dennas självklarhet i relation till det heterosexuella äktenskapet. Detta bidrog indirekt till argumentationen för att homosexuella parrelationer borde inkluderas i äktenskapet då dessa, i lik-

het med resonemangen under 1980-talet, uppfattades som lika kärleksfulla som heterosexuella förhållanden.

Samtidigt som utredarna ansåg att homosexuellas position i samhället behövde omdefinieras i grunden fanns en annan statlig berättelse om inkludering, nämligen riksdagens uttalande 1973 om att homosexuell samlevnad är fullt acceptabel. Uttalandet kunde låna en politisk potential till organisationer som arbetade för homosexuellas rättigheter, men användes samtidigt för att konstruera en bild av Sverige som redan tolerant, modernt och öppet då homosexuella sedan länge accepterats. Talet om acceptabilitet och om äktenskap som traditionellt byggda på kärlek ingår i vad som kan identifieras som politiskt tal där det förflutna idealiseras och förenhetligas med nutida syften – det skapar en berättelse om svenska parrelationer som moderna och kärleksfulla och det svenska samhället som accepterande och tolerant. Sammantaget lägger detta grunden till uppbyggnaden av en idé om naturlig utveckling i förändringen av regleringen av intima relationer och specifikt inkluderingen av samkönade par. Snarare än att låta samkönade relationer bära med sig någon typ av revolutionerande eller omskapade potential in i mallarna för intima relationer görs dessa förändringar till en naturlig effekt av likheten mellan homosexuella och heterosexuella parrelationer. Likheten i sin tur bygger på en konstruktion av autentisk homosexualitet och det är viktigt att påpeka att den likhet som nu konstruerar vissa samkönade par som normala och möjliga att inkludera i äktenskaps- och samboendelagar samtidigt

innebär att gränsen mot det onormala dras på nya ställen och får nya konsekvenser för vem som ges intima medborgerliga rättigheter.

Boellstorff (2007) pekar som tidigare nämnts i sin forskning ut antaganden om ”straight time” som bygger på en linjär tidsuppfattning och som beroende på talarens syften kan används för att teckna bilden av antingen en utopisk framtid av sexuell jämlikhet eller en apokalyptisk vision av heterosexistisk kapitalism. Boellstorffs förslag på ett alternativt sätt att föreställa sig tid – ”queer time” eller sammanträffandenas tid – gör det möjligt att se introduktionen av ett kärleksbegrepp i materialet, möjliggörandet av heterosexuell och homosexuell likhet, samt skillnadsgöranden baserade på tvåsamhet och varaktighet som *samtidiga* och *sammanflätade* händelser. Det skulle å ena sidan vara möjligt att ifrågasätta äktenskapets och samboendets könsneutralitet utifrån att de är byggda på en heteronormativ konstruktion av homosexuell identitet och en normativ framgångsberättelse om det toleranta Sverige och avfärda ett könsneutralt äktenskap på dessa grunder som omöjligt att bygga frigörelse på. Å andra sidan, om vi öppnar för möjligheten av ”queer time”, kan vi uppmärksamma att samtidigheten i utvidgandet av medborgerliga rättigheter för samkönade par och de heteronormativa konstruktionerna av homosexuell identitet inte i sig avgör vilken framtid queer kritik av heteronormativa strukturer har. Om lika rättigheter baserade på en *icke-heteronormativ grund* inte ännu är realiserade, lever vi i ett ”under tiden” – en tid som möjliggör

utmaningar av heteronormativiteten som inte är misslyckade endast därför att de inte lyckas underminera ett helt system av normer. Vi kan med detta i bakhuvudet se statens tal om kärlek som en öppning mot en större inkludering vad gäller intima rättigheter och en stängning längs en ny linje, mot andra relationer och andra subjekt. Framtiden är dock inte avgjord i och med detta.

Referenser

- Andersson, Catrine (2011) *Hundra år av tvåsamhet: Äktenskapet i svenska statliga utredningar 1909-2009*. Lund: Arkiv.
- Andersson, Catrine (2015) A genealogy of serial monogamy: Shifting regulations of intimacy in twentieth-century Sweden. *Journal of Family History* 40(2): 195-207.
- Bell, David och Binnie, Jon (2000) *The sexual citizen. Queer politics and beyond*. Cambridge: Polity Press.
- Bertilsdotter Rosqvist, Hanna och Andersson, Catrine (2016) Bad sex, good love: Homonormativity in the Swedish gay press, 1969-1986. *GLQ: A Journal of Lesbian and Gay Studies* 22(1): 33-54.
- Bissenbakker Frederiksen, Maja Mons och Myong, Lene (2012) Love will keep us together: Kærlighed of hvid-transracialitet i protester mod danske familiesammenføringsregler. *Tidsskrift for kønnforskning* 35(3-4): 188-203.
- Boellstorff, Tom (2007) When marriage falls: Queer coincidences in straight time. *GLQ: A Journal of Lesbian and Gay Studies* 13(2-3): 227-248.
- Brown, Wendy (2001) *Politics out of history*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Budgeon, Shelley och Sasha Roseneil (2004) Editors' introduction: Beyond the conventional family. *Current Sociology* 52(2): 127-34.
- Edelman, Lee (1998) The future is kid stuff: Queer theory, disidentification, and the death drive. *Narrative* 6(1): 18-30.
- Edenheim, Sara (2005) *Begärets lagar: Moderna statliga utredningar och heteronormativitetens genealogi*. Stockholm/Stehag: Symposion Brutus Östlings bokförlag.
- Edenheim, Sara (2010) Politics out of time – Historical expertise and temporal claims in Swedish governmental reports. Lundqvist, Åsa och Petersen, Klaus (red) *In experts we trust. Knowledge, politics and bureaucracy in Nordic welfare states*. Odense: University Press of Southern Denmark.
- Giddens, Anthony (1992) *Intimitetens omvandling. Sexualitet, kärlek och erotik i det moderna samhället*. Nora: Nya Doxa.
- Halberstam, Jack (2005) *In a queer time and place. Transgender bodies, subcultural lives*. New York: New York University Press.
- Harder, Lois (2007) Rights of love: The state and intimate relationships in Canada and the United States. *Social Politics: International Studies in Gender, State & Society* 14(2): 155-181.
- Johansson, Jan (1992) *Det statliga kommittéväsendet: kunskap, kontroll, konsensus*. Stockholm: Stockholms universitet: Stockholm studies in politics 41.
- Koselleck, Reinhart (2004) *Erfarenhet, tid och historia. Om historiska tiders semantik*. Göteborg: Daidalos.

- Lindén, Claudia (2002) *Om kärlek: litteratur, sexualitet och politik hos Ellen Key*. Eslöv: Bruno Östlings bokförlag Symposion.
- Lundqvist, Åsa (2007) *Familjen i den svenska modellen*. Umeå: Boréa.
- Melby, Kari, Pylkkänen, Anu, Rosenbeck, Bente och Carlsson Wetterberg, Christina (2006) *Inte ett ord om kärlek. Äktenskap och politik i Norden ca 1850-1930*. Göteborg: Makadam förlag.
- Muller Myrdahl, Eileen (2010) Legislating love: Norwegian family reunification law as a racial project. *Social & Cultural Geography* 11(2): 103-116.
- Osterlund, Katherine (2009) Love, freedom and governance: Same-sex marriage in Canada. *Social & Legal Studies* 18(1): 93-109.
- Plummer, Ken (1995) *Telling sexual stories. Power, change and social worlds*. London: Routledge.
- Richardson, Diane (2004) Locating sexualities: From here to normality. *Sexualities* 7(4): 391-411.
- Rose, Nikolas, O'Malley, Pat och Valverde, Mariana (2006) Governmentality. *Annual Review of Law and Social Science* 2: 83-104.
- Rose, Nikolas och Peter Miller (1992) Political power beyond the state: Problematics of government. *The British Journal of Sociology* 43(2): 173-205.
- Roseneil, Sasha och Budgeon, Shelley (2004) Cultures of intimacy and care beyond "the family": Personal life and social change in the early 21st century. *Current Sociology* 52(2): 135-159.
- Roseneil, Sasha, Crowhurst, Isabel, Hellesund, Tone, Santos, Ana Christina och Stoilova, Mariya (2013) Changing landscapes of heteronormativity: The regulation and normalization of same-sex sexualities in Europe. *Social Politics: International Studies in Gender, State & Society* 20(2): 165-199.
- Rydström, Jens (2008) Legalizing love in a cold climate: The history, consequences and recent developments of registered partnership in Scandinavia. *Sexualities* 11(1-2): 193-226.
- Rydström, Jens (2010) Giftna på låtsas. Genusperspektiv på den nordiska modellen av registrerat partnerskap. Rosenbeck, Bente och Sanders, Hanne (red) *Det politiska äktenskapet. 400 års historia om familj och reproduktion*. Göteborg: Makadam.
- Smith, Miriam (2010) Gender politics and the same-sex marriage debate in the United States. *Social Politics: International Studies in Gender, State & Society* 17(1): 1-28.
- SOU 1936:59. *Betänkande i sexualfrågan*. Avgivet av befolkningskommittén. Statens offentliga utredningar. Stockholm.
- SOU 1946:55. *Utredning rörande sexualundervisning i högre skolor jämte förslag till handledning i sexualundervisning för lärare i högre skolor*. Av 1943 års sexualundervisningssakkunniga. Stockholm.
- SOU 1984:63. *Homosexuella och samhället. Betänkande av utredningen om homosexuellas situation i samhället. Statens offentliga utredningar*. Stockholm: Liber/ Allmänna förlag.
- SOU 1993:98A. *Partnerskap Del A. Betänkande av Partnerskapskommittén*. Stockholm: Allmänna förlag.
- SOU 2007:17. *Äktenskap för par med samma kön. Vigsselfrågor. Betänkande av Äktenskaps- och partnerskapsutredningen. Statens offentliga utredningar*. Stockholm: Fritzes.

Wetterberg, Christina Carlsson (2002) Med den fria kärleken på programmet: Frida Stéenhoff utmanar kyrkofäder och gammalfeminism. Wetterberg, Christina Carlsson och Österberg, Eva (red) *Rummet vidgas: kvinnor på väg ut i offentligheten 1880-1940*. Stockholm: Atlantis.

Wetterberg, Christina Carlsson (2010) *...bara ett öfverskott av liv... En biografi om Frida Stéenhoff (1865-1945)*. Stockholm: Atlantis.

Nyckelord

Kärlek, heteronormativitet, könsneutralt äktenskap, homosexuellt sambonde, statliga utredningar

Catrine Andersson

Institutionen för socialt arbete

Malmö högskola

205 06 Malmö

E-post: catrine.andersson@mah.se